

ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΑΛΥΒΑΣ

ΤΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ

ΟΝΕΙΡΟ

ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ

ΚΩΣΤΑ ΓΙΑΝΝΑΚΙΔΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η δυναμική της ιστορίας	13
Η εθνική μας αρετή.	15
Συνύπαρξη δίχως σύμπνοια	23
Αφηγήματα και διδάγματα	30
Συγκρούσεις και διχασμοί	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο ελληνικός 20ός αιώνας	67
Το παρελθόν του λαϊκισμού	69
Εμφύλιος	86
Δικτατορία	108
ΠΑΣΟΚ.	112
Η κρίση.	119
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Ελλάδα στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα	131
Η κληρονομιά της κρίσης	133
Οι αξίες μας	148
Η Ελλάδα και ο κόσμος το 2030.	164
Οικονομία	180
Μεταναστευτικό.	188
Παιδεία.	202

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η δυναμική της ιστορίας

Η εθνική μας αρετή

ΚΩΣΤΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΙΔΗΣ: Διακόσια χρόνια μετά την Επανάσταση, ο απολογισμός είναι θετικός, περισσότερο θετικός από όσο θα μπορούσαν να φανταστούν οι πρωτεργάτες και οι αγωνιστές του '21. Αυτοί δημιούργησαν ένα κράτος με συνοριογραμμή από τον Αμβρακικό στον Παγασητικό. Σήμερα αυτό το κράτος εκτείνεται από την Κέρκυρα έως το Καστελόριζο και από τον Έβρο έως τη Γαύδο. Ξεπεράσαμε εθνικές προσδοκίες των καιρών, κατά μία εκδοχή ξεπεράσαμε και τη λογική. Πώς προέκυψε αυτό το αποτέλεσμα; Ήταν απλώς μια ευνοϊκή συγκυρία, καθώς οι εθνικές επιδιώξεις συνέπεσαν με τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, ή τελικά κρύβει μέσα του και κάτι από αυτό που αφηρημένα ονομάζουμε «εθνική αρετή»;

ΣΤΑΘΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ: Θα ξεκινήσω λέγοντας πως το πρώτο και ίσως βασικότερο πράγμα, το οποίο δεν πρέπει να ξεχνάμε κάθε φορά που επιχειρούμε να προσεγγίσουμε με μια ελάχιστη σοβαρότητα ένα σύνθετο και φορτισμένο γεγονός του παρελθόντος, είναι να συνειδητοποιήσουμε την ύπαρξη μιας μεγάλης κρυμμένης παγίδας. Αυτή δεν είναι άλλη από την αναπόφευκτη προβολή στο παρελθόν μιας σειράς ρητών και (ιδίως) υπόρρητων παραδοχών, αντιλήψεων και προκαταλήψεων του παρόντος – με άλλα λόγια, η παγίδα του αναχρονισμού. Αντί-

θετα, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τα μέτρα της εποχής και τους στόχους των ίδιων των ιστορικών της υποκειμένων. Αυτό βέβαια απαιτεί σοβαρή ιστορική παιδεία, καθώς ο τρόπος με τον οποίο το παρελθόν φτάνει σ' εμάς εμπεριέχει μια ολόκληρη σειρά ερμηνειών, αντιλήψεων και προσθαφαιρέσεων, με επιθυμίες, συγκρούσεις και συγκυρίες δύο αιώνων. Φανταστείτε τον τοίχο ενός σπιτιού δύο αιώνων τον οποίο πρέπει προσεκτικά να ξύσουμε για να τον απαλλάξουμε από τα σοβατίσματα, τις επισκευές και τα μπογιατίσματα που έχουν μεσολαβήσει. Πρόκειται για μια επίπονη διαδικασία που απαιτεί χρόνο και γνώσεις. Την παγίδα αυτή δεν μπορούμε να την αποφύγουμε εντελώς, αλλά σίγουρα μπορούμε να ελαχιστοποιήσουμε τον κίνδυνό της με έναν πολύ απλό τρόπο: γνωρίζοντας πως υπάρχει. Πρέπει δηλαδή να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί και ευαίσθητοι, να έχουμε συναίσθηση της ιστορικής μας αδυναμίας και να βασιζόμαστε στα πορίσματα της έρευνας.

Εννοείται, επομένως, πως όσο βαθύτερη αντίληψη του συγκεκριμένου παρελθόντος έχει κανείς, τόσο πιο εύκολα μπορεί να αποφύγει να υποπέσει σε σφάλματα αυτού του είδους. Αλλά για τους μη ειδικούς, δηλαδή σχεδόν όλους, είναι εξαιρετικά σημαντικό να μην ξεχνάμε το πόσο δύσκολο είναι να κρίνουμε μια περίοδο του παρελθόντος με τους δικούς της όρους. Αυτό πιστεύω είναι και το μεγάλο δίλημμα της δημόσιας ιστορίας: από τη μία είναι κοινό κτήμα όλων μας, μας αφορά γιατί είναι

η ιστορία μας, και πρέπει να μας απασχολεί και να τη συζητάμε. Από την άλλη, όμως, η ορθή προσέγγισή της αναπόφευκτα κρύβει πολλές παγίδες και απαιτεί ειδικές γνώσεις.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το να αποφασίσουμε από τη σκοπιά τού σήμερα τι είναι πετυχημένο και τι όχι εύκολα διαποτίζεται με την αντίληψή μας για το πώς αντιλαμβανόμαστε το παρόν. Αν, για παράδειγμα, το θεωρήσουμε λίγο πολύ για πέταμα, όπως συνέβη στο διάστημα της κρίσης, εύκολα θα καταλήξουμε πως έχουμε αποτύχει σε σχέση με τους στόχους και τις προσδοκίες των προγόνων μας, τους οποίους αναπόφευκτα θα ωραιοποιήσουμε. Το ζητούμενο επομένως είναι να προσδιορίσουμε τη βάση της σύγκρισης: πετυχημένο ή όχι σε σχέση με τι;

Εδώ θα σημειώνα πως προτιμώ να αποκαλώ την Ελληνική Επανάσταση «Πόλεμο της Ανεξαρτησίας». Και αυτό γιατί ο όρος «επανάσταση» χρησιμοποιείται για να περιγράψει πολλά και ανόμοια μεταξύ τους φαινόμενα (π.χ. Γαλλική Επανάσταση, Οκτωβριανή Επανάσταση, Βιομηχανική Επανάσταση) τα οποία ελάχιστη συνάφεια έχουν με το ιστορικό γεγονός που μας ενδιαφέρει. Ποιο όμως είναι το συγκεκριμένο γεγονός; Μια εξέγερση που οδήγησε σε έναν αποσχιστικό πόλεμο με στόχο τη δημιουργία ενός νέου κράτους σε περιοχές που ως τότε ανήκαν σε ένα άλλο κράτος, στην περίπτωσή μας δηλαδή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πρόκειται επομένως για έναν Πόλεμο Ανεξαρτησίας.

Με δεδομένο αυτό, θα έλεγα πως στην περίπτωση των ίδιων των πρωτεργατών της Επανάστασης το εγχείρημα υπήρξε τελικά πιο πετυχημένο από όσο θα φαντάζονταν οι ίδιοι. Αν μπορούσαμε να δείξουμε στους πρωτεργάτες του πολέμου αυτού, του 1821, πώς θα είναι το ελληνικό κράτος μετά από 200 χρόνια, κάποιοι ίσως να απογοπεύονταν βλέποντας πως η μελλοντική Ελλάδα δεν έγινε εντέλει το κράτος των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, που ίσως φαντάζονταν, με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη. Δεν συνέβη δηλαδή η μετάλλαξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε Ελληνική ή, για να το πούμε αλλιώς, η αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Βέβαια, οι περισσότεροι από τους πρωτεργάτες του 1821 γνώριζαν τότε πως έπαιρναν ένα πολύ μεγάλο ρίσκο με μικρή πιθανότητα επιτυχίας, οπότε, αν μπορούσαν να μεταφερθούν στο σήμερα και να δουν πως ο στόχος τους ευοδώθηκε και πως το κράτος που δημιούργησαν αυτοί έφτασε να γίνει 200 χρονών, πιστεύω πως θα θεωρούσαν τους εαυτούς τους δικαιωμένους και με το παραπάνω. Αν μάλιστα τους τα λέγαμε όλα αυτά το 1826, όταν ο πόλεμος έδειχνε να καταλήγει σε ήττα και καταστροφή, τότε είμαι σίγουρος πως θα ήταν ιδιαίτερα ευτυχείς.

Αν τώρα πάμε ένα βήμα παραπέρα και υιοθετήσουμε ως βασικό μας κριτήριο τη σύγκριση του σημερινού ελληνικού κράτους με το πρώτο ελληνικό ανεξάρτητο κράτος, τότε θα αναγκαστούμε να παραδεχτούμε πως το τελικό αποτύπωμα στον χάρτη ξεπέρασε πάρα πολύ τη ρεαλιστική πραγματικότη-

τα της εποχής. Ο αντίλογος εδώ βέβαια είναι πως η σημερινή Ελλάδα θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερη, πλουσιότερη και πιο ισχυρή από ό,τι είναι σήμερα. Ο μαξιμαλισμός όμως δύσκολα μπορεί να αποτελέσει ικανό κριτήριο τέτοιων κρίσεων, γιατί στη βάση αυτή τίποτα δεν είναι επιτυχημένο. Τα πάντα υπολείπονται σε σχέση με κάποιον μεγαλύτερο στόχο.

Επιπλέον, αν εξετάσουμε το πώς εξελίχθηκε ο κόσμος τα τελευταία 200 χρόνια, θα διαπιστώσουμε πως η πιο σημαντική ίσως τάση υπήρξε η αντικατάσταση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών από εθνικά κράτη, με τελευταίους βέβαια απόηχους την κατάρρευση των αποικιακών αυτοκρατοριών μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, που με τον δικό της τρόπο ήταν κι αυτή μια πολυεθνική αυτοκρατορία. Αυτή υπήρξε μια πραγματικά σαρωτική εξέλιξη, αφού πλέον ο κόσμος σήμερα αποτελείται αποκλειστικά από έθνη-κράτη, δηλαδή από τα μορφώματα εκείνα τα οποία είναι προϊόντα της ιδεολογίας που άρχισε να πρωτοεμφανίζεται με την Αμερικανική και τη Γαλλική Επανάσταση, δηλαδή τον δημοκρατικό εθνικισμό. Και εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως αυτές οι ιδέες εισήχθησαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από ανθρώπους οι οποίοι αυτοπροσδιορίστηκαν ως Έλληνες. Με άλλα λόγια, ο Πόλεμος της Ανεξαρτησίας ήταν ένα γεγονός στην αρχή ενός ιστορικού κύματος τεράστιας εμβέλειας, στην αιχμή δηλαδή των ιδεολογικών και πολιτικών διεργασιών της εποχής.

Τέλος, αν εισαγάγουμε στην ανάλυσή μας ένα σύγχρονο στοιχείο, το γεγονός πως η επιτυχία ενός κράτους δεν είναι πλέον απόρροια του εδαφικού του μεγέθους, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, αλλά της οικονομικής του ισχύος, τότε έχουμε έναν παραπάνω λόγο να θεωρήσουμε τον απολογισμό ως θετικό. Και αυτό γιατί, παρά το τεράστιο σοκ της κρίσης, η Ελλάδα είναι μια από τις πιο ευημερούσες κοινωνίες του κόσμου, καθώς συγκαταλέγεται χοντρικά στις 40 πιο πλούσιες και ανεπτυγμένες. Αν, τέλος, συγκρίνουμε τις οικονομικές δυνατότητες της Ελλάδας το 1821 (μια φτωχή και περιθωριακή επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πολύ πιο ασήμαντη τότε, για παράδειγμα, από τη Συρία ή την Αίγυπτο) με τη σημερινή της θέση, το συμπέρασμά μας ενισχύεται ακόμα περισσότερο.

Καταλήγω επομένως πως με βάση δύο απλά κριτήρια, του «τελικού» (δηλαδή σημερινού) αποτελέσματος σε σχέση τόσο με τις προσδοκίες της εποχής όσο και τη θέση της χώρας τότε, ο Πόλεμος της Ανεξαρτησίας μόνο ως ένα εντυπωσιακά επιτυχημένο εγχείρημα μπορεί να κριθεί. Ο απολογισμός, με άλλα λόγια, είναι θετικός, περισσότερο θετικός από όσο θα μπορούσαν να φανταστούν οι πρωτεργάτες και οι αγωνιστές του '21, αλλά και οι επόμενες γενιές.

Υπό αυτή την έννοια, θα συμφωνήσω λοιπόν πως ξεπεράσαμε τις εθνικές προσδοκίες της εποχής εκείνης και κατά μία εκδοχή καταφέραμε και ξεπεράσαμε και τα όρια της λογικής. Και θα συμφωνήσω, χωρίς διάθεση υπερβολής, πως το επί-

τευγμα αυτό τελικά κρύβει μέσα του και κάτι από αυτό που αφηρημένα ονομάζουμε «εθνική αρετή», αρκεί βέβαια να προσδιορίσουμε το περιεχόμενο της έκφρασης αυτής. Γιατί ο κίνδυνος είναι πως, όταν οι έννοιες παραμένουν ασαφείς, καταλήγουν να αποκτούν μεταφυσικές διαστάσεις με παρανοήσεις και υπερβολές.

Ποια λοιπόν ήταν η εθνική αρετή των Ελλήνων του 1821; Θα έλεγα πως ήταν διπλή: αφενός η ικανότητά τους να αφομοιώνουν τις νέες ιδεολογικές τάσεις της εποχής και να τις μεταφράζουν σε ένα πολιτικό πρόσταγμα που κατάφερε να αποκτήσει υπόσταση και αφετέρου η επιτυχία τους να διεθνοποιήσουν το πολιτικό τους εγχείρημα, ουσιαστικά μοχλεύοντάς το και πολλαπλασιάζοντας την ισχύ του. Τόσο το πρώτο (η αφομοίωση νέων τάσεων) όσο και το δεύτερο (η διεθνής μόχλευση) έχουν μια κοινή ρίζα, είτε την πούμε κοσμοπολιτισμό είτε εξωστρέφεια. Γιατί και η δυνατότητα να αντιληφθείς τις νέες παγκόσμιες τάσεις και η ικανότητα να «πουλήσεις» το εγχείρημά σου σε ισχυρότερους από σένα, ώστε να το ενστερνισθούν και να σε βοηθήσουν να το πετύχεις, απαιτούν το να ζεις και να κινείσαι σε ένα διεθνές περιβάλλον, να το αναπνέεις, να το αφογκράζεις και να μιλάς τη γλώσσα του. Ακόμα και το τεράστιο κοινωνικό κεφάλαιο της σχέσης μας με την αρχαιότητα, που μέτρησε τόσο πολύ τότε, έπρεπε να καλλιεργηθεί, να τονιστεί και να προωθηθεί, και αυτό απαιτούσε τους κατάλληλους ανθρώπους και μηχανισμούς.

Αυτή θεωρώ πως είναι εντέλει η ουσία και το περιεχόμενο της εθνικής μας αρετής που οδήγησε το εγχείρημα του 1821 στην επιτυχία και μας διαφοροποιεί από άλλους γειτονικούς λαούς οι οποίοι επιχειρήσαν να υλοποιήσουν αντίστοιχα εγχειρήματα την εποχή εκείνη. Θα την περιέγραφα ως «αρετή του Οδυσσέα», γιατί βασίζεται σε στοιχεία όπως η ευφυΐα, η εξωστρέφεια, η ροπή προς την περιπέτεια και το ρίσκο, μαζί με μια σημαντική δόση τυχοδιωκτισμού. Η ουσία της είναι η επιτυχία παρά την έλλειψη ισχύος. Το αφήγημα ενός ανθρώπινου ήρωα (και επομένως μιας συλλογικότητας όπως είναι το έθνος) με ιδιαίτερη ευφυΐα, ο οποίος καταφέρνει τελικά να πετύχει πολύ περισσότερα απ' ό,τι του επέτρεπαν τα μέσα που διέθετε, θεωρώ πως είναι πολύ πιο χρήσιμο από το αφήγημα του αδικημένου, προδομένου και πτημένου ήρωα. Και, επιπλέον, έχει το πλεονέκτημα πως είναι και πιο κοντά στην ιστορική αλήθεια. Δεν υποτιμώ τις στρατιωτικές ικανότητες, οι οποίες ήταν προφανώς απαραίτητες, αλλά θεωρώ πως δίχως τον κοσμοπολιτισμό και την εξωστρέφεια, που οδήγησαν στην καθόλου αυτονόητη διεθνοποίηση της ελληνικής υπόθεσης, δεν θα αρκούσαν.

Το βιβλίο διατρέχει την ιστορία του νέου ελληνικού κράτους καταλήγοντας σε ένα ιδανικό εθνικό σενάριο για την επόμενη δεκαετία.

Δεν πρόκειται, ασφαλώς, για ένα προγραμματικό κείμενο, αλλά για λογικές υποθέσεις. Ακολουθούμε τις γραμμές που ξεκίνησαν από την Επανάσταση του 1821, ξεμπλέκουμε το κουβάρι που σχημάτισαν πάνω στον άξονα του χρόνου και προσπαθούμε να δούμε πού θα καταλήξουν. Στο τέλος αυτής της διαδρομής, μέσα από παθογένειες, κρίσεις, έριδες και συγκρούσεις, αναδεικνύεται ένα θετικό σενάριο για μία χώρα που θα εξάγει ευτυχία.

Δεν πρόκειται, επίσης, για ιστορική μελέτη. Είναι όμως μία συνάντηση της ιστορικής αφήγησης με την πολιτική ανάλυση. Ο Στάθης Καλύβας, ένας από τους σημαντικότερους, παγκοσμίως, πολιτικούς επιστήμονες των καιρών μας, αναλύει σύντομα και περιεκτικά τους μηχανισμούς που κίνησαν την ιστορική και κοινωνική εξέλιξη στη σύγχρονη Ελλάδα, ξορκίζοντας με πραότητα αφελείς και λαϊκίστικες προσεγγίσεις που έθρεψαν μύθους και στερεότυπα. Τι οδήγησε στην Επανάσταση του 1821; Πώς φτάσαμε στον εθνικό διχασμό; Ποιες πληγές άφησε ο Εμφύλιος; Τι έφταιξε για την κρίση του 2010 και πόσο άλλαξε η Ελλάδα; Πώς θα είναι η χώρα μας στη δεκαετία του 2030;

Κ.Γ.

ISBN:978-618-03-2426-6

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82426